

<https://doi.org/10.38190/ope.12.1.7>

Pregledni rad / Review article

ISKUSTVA, STAVOVI I PREPORUKE USELJENIKA KOJI SU U REPUBLICI HRVATSKOJ POKRENULI VLASTITI POSAO

Josipa Luketić, struč. spec. oec.

Sveučilište VERN'

Palmotićeve 82/1, Zagreb

GSM: ++ 098 130 6253; E-mail adresa: joluketic@gmail.com

mr. sc. **Gordana Ćorić**, v. pred.

Sveučilište VERN'

Palmotićeve 82/1, Zagreb

GSM: ++ 091 48 25 898; E-mail adresa: gordana.coric@vern.hr

SAŽETAK

Migrantsko poduzetništvo u zadnjih nekoliko godina se sve češće spominje te sve više intrigira javnost čija su stajališta o tome još uvijek dosta podijeljena. Dolaskom ljudi drugih nacija mijenjaju se demografsko i gospodarsko tkivo zemlje u koju doseljavaju. Naime, useljenici često ne mogu pronaći posao, s obzirom na to da nemaju jednake prilike za to kao domaće stanovništvo te se oni u tom slučaju odlučuju upustiti u osnivanje vlastitog poduzetničkog pothvata. Osnovati vlastito poduzeće veliki je izazov i za domaće stanovništvo, a useljenici se susreću s još više dodatnih prepreka, kao što su: nepoznavanje jezika te neprihvatanje okoline i slično. U ovom je radu riječ o najčešćim preprekama i predrasudama s kojima se useljenici susreću prilikom pokretanja posla u Republici Hrvatskoj. Nadalje, istraženi su njihovi stavovi i iskustvo s institucijama koje su ključne u njihovoj integraciji (javna uprava, državna tijela, nevladine organizacije i udruge). Naglasak je na osobnom iskustvu iseljenika prilikom pokretanja posla i poslovanja u Republici Hrvatskoj te na njihovim preporukama za unapređenje migrantskog poduzetništva s obzirom na vlastito iskustvo. U tu svrhu su provedena dva istraživanja: anketiranje poduzetnika-migranata te intervjuiranje predstavnika organizacija koje rade s migrantima i migrantskim poduzetnicima. Time je dobiven pogled i stav obje strane u vezi s migrantskim poduzetništvom u Republici Hrvatskoj, kao i preporuke za njegov razvoj.

Ključne riječi: migrantsko poduzetništvo; predrasude; prepreke; preporuke

1. UVOD

Prema definiciji Alpeze i sur. (2020, str. 43.), migranti poduzetnici „su osobe koje pokreću poduzetničke aktivnosti izvan svoje matične zemlje i time predstavljaju danas jedan od najvidljivijih procesa globalizacije. Poduzetnici migranti svojim poduzetničkim aktivnostima integriraju se u društvo zemlje u kojoj borave“.

Postotak useljenika u Republici Hrvatskoj iznosi 12,5%, a najviše ih je iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Slovenije, Sjeverne Makedonije. Zadnjih nekoliko godina zabilježen je porast useljenika iz zemalja trećeg svijeta (Alpeza i sur., 2020). Ljudi su se oduvijek selili te migracije postoje otkad postoji i ljudski rod. Dolaskom suvremenog doba ljudi i dalje migriraju, ali su se, naravno, promijenili razlozi za to. Razlozi za napuštanje mjesta stanovanja su brojni. Prema izvješću Europskog parlamenta (Vijesti Europskog Parlamenta, 2020) tri su glavna razloga: društveno-politički, demografsko-gospodarski i okolišni.

Useljenici koji dođu u Republiku Hrvatsku susreću se s mnogim preprekama kod zapošljavanja i zapravo imaju slabije mogućnosti za zapošljavanje u odnosu na domaće stanovništvo te se, upravo zbog toga, često odlučuju na pokretanje vlastitog biznisa ovisno o iskustvima i znanjima koja su stekli u svojim matičnim zemljama. Pri pokretanju vlastitog posla nerijetko nailaze na brojne prepreke i poteškoće koje ih nedvojbeno sputavaju te otežavaju cijeli proces osnutka i razvoja poduzeća (Arlović, 2015).

U ovom radu, problem istraživanja su poteškoće koje nastaju zbog nedovoljnog poznavanja uvjeta poslovanja te nepostojanje potrebnih potpora za poduzetnike migrante. Predmet su istraživanja prepreke s kojima su se susretale (i još uvijek se susreću) osobe koje su iz svoje matične zemlje doselile u Republiku Hrvatsku (kao bivši tražitelji azila ili kao pripadnici neke manjine) te su pokrenuli vlastiti posao. Na temelju njihovog iskustva generirane su preporuke za razvoj manjinskog (migrantskog) poduzetništva.

U tu svrhu izdvojena su sljedeća istraživačka pitanja, vezana uz iskustva, stavove i preporuke poduzetnika-migranata:

IP1: Koje su prednosti, a koji nedostaci pokretanja vlastitog posla iz perspektive i iskustva useljenika?

IP2: Koje su predrasude domaćeg stanovništva s kojima su se susretali useljenici prilikom pokretanja posla?

IP3: Kakvi su stavovi i dojmovi manjinskih poduzetnika o hrvatskom zakonodavstvu i institucionalnim potporama te jesu li nailazili na potporu ili probleme u odnosima s javnom upravom, ostalim institucijama i/ili udrugama prilikom pokretanja vlastitog posla?

IP4: Koje preporuke bi manjinski poduzetnici dali u vezi s poboljšanjem uvjeta za pokretanje ili razvoj migrantskog (manjinskog) poduzetništva?

Nakon proučavanja sekundarnih izvora, provedeno je i istraživanje primarnih izvora, i to: intervjuiranjem pet (5) ispitanika s relevantnim iskustvom u poznavanju problema i poteškoća s kojima se susreću poduzetnici-migranti (predstavnici/zaposlenici udruga i organizacija koje imaju ključnu ulogu u olakšavanju i provođenju integracije migranata i migrant-skih poduzetnika: te anketiranjem četrdeset (40) useljenika koji su u Republici Hrvatskoj pokrenuli vlastite poduzetničke pothvate u različitim djelatnostima (ugostiteljstvo, trgovina, usluge). Sintezom informacija iz literature, primjera dobre prakse i podataka dobivenih provođenjem anketiranja dobiveni su odgovori na postavljena istraživačka pitanja te su dobivene preporuke za praksu.

2. MIGRANTSKO PODUZETNIŠTVO

Migracija (lat. *migratio* – selidba) podrazumijeva kretanje ljudi s jednog mjesta na drugo s namjerom trajnog ili privremenog naseljavanja na novoj lokaciji. Sinonimi za migraciju su seljenje i kretanje. Migracije ostavljaju posljedice na gospodarstvo i na cjelokupno društvo te izravno utječu na promjene u strukturi društva. Utječu na promjene u razmjeru stanovništva po spolu, starosti i obrazovanju, primjerice, migracijom mladih ljudi u veće gradove zbog posla ili obrazovanja, u manjim, ruralnim mjestima većinom ostaje starija populacija stanovnika (Lukšić, 2019).

U Europi, pa tako i u Republici Hrvatskoj, imigrantski poduzetnici većinom su mali i mikro poduzetnici čiji pothvati ostvaruju skromnu dobit te imaju malen broj zaposlenika koji su najčešće članovi obitelji. Europska komisija potiče imigrantsko poduzetništvo u Europi smatrajući ga jednim od glavnih pokretača ekonomskog rasta i zapošljavanja. U svrhu poticanja imigrantskog poduzetništva izrađen je i Akcijski plan za poduzetništvo 2020. godine, u kojem je, kao jedan od ciljeva, istaknuto poticanje poduzetničkih aktivnosti osjetljivih skupina društva, poput migranata (Oberman i Šimić Banović, 2019).

2.1. Prednosti i nedostaci migrantskog poduzetništva

Migracije su na svjetskoj razini iz godine u godinu sve učestalije. Povećanjem migracija sve više dolazi i do razvoja migrantskog poduzetništva koje danas predstavlja osnovni dio gotovo svakog gospodarstva (Tam, 2020).

Migranti se odlučuju na osnutak vlastitog poduzeća najčešće onda kada nemaju druge mogućnosti za zaposlenje i time značajno pridonose rastu poduzetništva države u kojoj se nalaze. Utječu i na rast i razvoj trgovine. Doprinosu zapošljavanju, a još jedna velika prednost je to što su inovativni, imaju poduzetnički duh te su skloniji riziku u odnosu na domaće stanovništvo (Arlović, 2015).

Migrantskim poduzetništvom povećava se i kulturna raznolikost. Migranti koji dolaze u novu državu sa sobom donose svoju kulturu i običaje. S druge strane, negativno je kod migrantskog poduzetništva narušavanje ravnoteže, odnosno negativni utjecaji na domaće stanovništvo koje se bavi sličnim ili istim djelatnostima (Mazur Kumrić, 2017).

Najbolji primjer za to su indijski restorani, bilo u svijetu ili u Republici Hrvatskoj. Pozitivna strana je to što takvi restorani utječu na bogatiju gastronomsku ponudu te su atraktivni i za domaće stanovništvo i za turiste, no ujedno je to i negativna strana jer turisti često hrle upravo u takve restorane umjesto u neke nacionalne koji poslužuju hranu lokalne kuhinje. Teško je precizno definirati ima li migrantsko poduzetništvo više loših ili dobrih strana, ali se može konstatirati kako ima i pozitivne i negativne učinke na gospodarstvo određene države (Haramija i Trošelj Miočević, 2018).

Često poduzetnici migranti svoje usluge i proizvode nude po nižim cijenama u odnosu na domaće poduzetnike zbog čega njima dolazi do pada prometa i smanjenja prihoda, a u najgorim slučajevima i do propadanja (Pekkala Kerr i Kerr, 2016).

Većina ljudi o migrantima, odnosno useljenicima ima suzdržan stav, razne predrasude i ne tako pozitivno mišljenje. Jedan od glavnih stereotipa jest taj da su migranti neobrazovani i bez ambicija te da, ako i pokrenu neki biznis, to većinom budu ili trgovine ili restorani. No, brojni svjetski primjeri ruše te stereotipe i dokazuju kako u ovoj skupini ljudi ima onih koji su visoko obrazovani i koji su u stanju pokrenuti ozbiljan posao (Whitehead Pickard, 2018).

2.2. Migrantsko poduzetništvo u Republici Hrvatskoj

Migranti u zemlje u koje dolaze, osim svoje kulture i običaja, donose i naučena znanja i vještine. Upuštanjem u poduzetnički pothvat samozapošljavanjem ili zapošljavanjem ostalih osoba utječu na rješavanje problema nedostatka radne snage. Kako u Republiku Hrvatsku zadnjih godina dolazi sve više migranata, tako sve više postaje aktualna tema migrantskog poduzetništva, iako je ono već godinama prisutno u državi, ali se prije nije toliko obraćala pozornost, jer su useljenici koji su u Republici Hrvatskoj pokretali svoje poslove većinom bili iz susjednih, balkanskih zemalja. Mnogi doseljenici iz, primjerice, Albanije i Makedonije već naraštajima imaju svoje radnje diljem države, dok je unazad nekoliko godina sve učestalija situacija da useljenici koji dolaze iz zemalja Bliskog istoka ili sjeverne Afrike pokreću svoje poslove (Rajković Iveta i Geci, 2017).

Svega 11% građana Hrvatske ima pozitivan stav o migrantima, odnosno vide u njima priliku, a ne problem (Alpeza i sur. 2020). Većina ljudi o migrantima ima negativan stav i predrasude te ne vjeruju kako bi oni mogli imati bilo kakav pozitivan utjecaj na gospodarstvo ili društvo. Zbog svega toga migrantima je izuzetno teško upustiti se u poduzetnički pothvat. Prvenstveno, problem im stvara to što nisu u *svojoj zemlji*, drukčiji je način života, kultura, vjera, jezik, gotovo sve je različito. Dodatan problem je svakako skepticizam lokalnog stanovništva. Prema CEPOR-ovom izvješću o migrantskom poduzetništvu u Republici Hrvatskoj (2019), glavne prepreke za migrante su:

- administrativne prepreke i slaba učinkovitost javne uprave,
- nepredvidiva porezna regulativa,
- visoko porezno opterećenje,
- nestabilnost javne politike,
- restriktivno radno zakonodavstvo,
- korupcija.

Navedene prepreke predstavljaju jednak problem i domaćim i migrantskim poduzetnicima, dok se, prema istom CEPOR-ovom izvješću, sljedeće preporuke odnose isključivo na migrantske poduzetnike:

- nedostupnost informacija na engleskom jeziku,
- sporo i netransparentno izdavanje radnih dozvola,
- visok iznos temeljnog kapitala za državljane koji nisu iz EU,
- zatvorenost lokalnog stanovništva prema useljenicima i razne predrasude,
- diskriminacija na osnovi porijekla,
- dugotrajna procedura dobivanja azila.

Zbog svega toga te zbog zaista nezavidnih uvjeta za useljenike koji žele pokrenuti vlastiti posao, dosta njih posustane i odluče se na daljnju migraciju i pokušaj da izvan Hrvatske potraže bolje uvjete za posao i život.

2.3. Institucije i udruge ključne u migrantskom poduzetništvu u Republici Hrvatskoj

Institucije koje imaju ključnu ulogu pri integraciji migranata te poduzetnika-migranata prvenstveno su Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske¹, Ministarstvo vanjskih i europskih poslova² te Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja³. Navedena ministarstva surađuju s UNHCR-om Hrvatska⁴ u vezi s migrantskim poduzetništvom i pružanjem informacija osobama s odobrenom međunarodnom zaštitom. Veliku ulogu ima i Hrvatski zavod za zapošljavanje kojemu je u ovom slučaju glavna uloga olakšavanje i omogućavanje pronalaska posla i integracija na hrvatsko tržište rada. Nezaposleni korisnici međunarodne zaštite imaju jednaka prava i obveze kao i nezaposleno domaće stanovništvo. Omogućen im je pristup mjerama aktivne politike zapošljavanja, a s obzirom na to da su u nekoliko mjera navedeni kao ranjive skupine, pojedinim mjerama imaju povoljnije uvjete pristupa (Čizmić, 2021).

Od državnih tijela koja imaju ulogu bitnu u pružanju potpore migrantima i poduzetnicima, migrantima je važan i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina⁵. Početkom 2019. godine Ured je objavio publikaciju „Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica“⁶.

Osim tih institucija, u proces integracije i olakšavanja tržišnog nastupa poduzetnika-migranata, uključene su i određene nevladine organizacije i udruge. Jedna od njih je Hrvatski

¹ Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Preuzeto s <https://mup.gov.hr/> (26.11.2021.)

² Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Preuzeto s <http://www.mvep.hr/> (26.11.2021.)

³ Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. Preuzeto s <https://mingor.gov.hr/> (26.11.2021.)

⁴ UNHCR Hrvatska. Preuzeto s <https://www.unhcr.org/hr/> (26.11.2021.)

⁵ Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Preuzeto s <https://ljudskaprava.gov.hr/> (26.11.2021.)

⁶ Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Preuzeto s <https://ljudskaprava.gov.hr/> (10.11.2021.)

Crveni križ⁷ koji provodi brojne aktivnosti i događaje s ciljem olakšanja integracije i pružanja pomoći migrantima. Na primjer, svake godine obilježava se Svjetski dan izbjeglica i Međunarodni dan migranata, održavanjem raznih radionica, edukacija, skupova i panela, a sve je i medijski popraćeno s ciljem podizanja svijesti javnosti o ovoj problematici. Na takvim događajima migranti imaju prilike upoznati ljude iz raznih područja pa tako i eventualne poslodavce ili poduzetnike koji bi im svojim znanjem i savjetima mogli pomoći kod zapošljavanja ili pokretanja vlastitog posla.

Hrvatski Crveni križ blisko surađuje s Gradom Zagrebom, Hrvatskim zavodom za zapošljavanje⁸, nadležnim centrima za socijalnu skrb, raznim obrazovnim institucijama, nadležnim ministarstvima, ostalim nevladinim organizacijama i slično. Uz Hrvatski Crveni križ, koji je od velike pomoći svima migrantima, veliku ulogu ima i Isusovačka služba za izbjeglice⁹, koja organizira mnogobrojne događaje, panele i druženja za migrante, kao i humanitarne akcije za prikupljanje potrebnih stvari, hrane, odjeće ili potrepština za djecu. Obje udruge imaju volontere koje izbjeglice podučavaju hrvatskom jeziku te volontere koji rade isključivo s djecom, pomažu im u pisanju zadaća te organiziraju sportska događanja i druženja. Za migrante koji žele pokrenuti vlastiti posao, udruge organiziraju *meet-up-ove* s potencijalnim poslodavcima ili poduzetnicima mentorima. Uz ove dvije organizacije bitan je i Centar za mirovne studije (CMS)¹⁰, čija je primarna svrha postojanja promicanje društvene pravde i nenasilja, tolerancija i poštivanje ljudskih prava te uvažavanje i razumijevanje različitosti. CMS uz to migrantima nudi i besplatnu pravnu pomoć u vezi s azilom i rješavanjem statusnih pitanja. CMS često sudjeluje i u prijedlozima za donošenje zakona koji se tiču stranaca.

S Centrom za mirovne studije surađuje i Impact Hub¹¹ koji zajedno organiziraju razne tečajeve za migrante, od tečaja jezika pa do tečaja poduzetništva. Od udruga treba spomenuti i Are You Syrious?¹² koji je značajan po velikom broju do sada organiziranih akcija prikupljanja hrane i ostalih potrepština, ali i po osnivanju *AYS free shopa* za izbjeglice u kojemu oni kojima je potrebno mogu besplatno „kupiti“ odjeću ili hranu.

Sve nabrojane udruge važne su za useljenike i njihovu prilagodbu na život u Republici Hrvatskoj, na pomoć pri obrazovanju, pronalasku posla ili pokretanja posla. Da bi taj proces bio što uspješniji, potrebna je suradnja među samim udrugama, ali i njihova suradnja s tijelima vlasti. Uz sve to potrebna je, naravno, i podrška cijele zajednice i puno razumijevanja te neosuđivanje na temelju različitosti, druge boje kože, nacionalnosti ili religije.

⁷ Hrvatski crveni križ. Preuzeto s <https://www.hck.hr/> (26.11.2021.)

⁸ Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/> (26.11.2021.)

⁹ Isusovačka služba za izbjeglice. Preuzeto s <https://ika.hkm.hr/oznake/isusovacka-sluzba-za-izbjeglice/> (26.11.2021.)

¹⁰ Centar za mirovne studije. Preuzeto s <https://www.cms.hr/> (21.11.2021.)

¹¹ Impact Hub. Preuzeto s <https://impacthub.net/> (21.11.2021.)

¹² Are You Syrious? Preuzeto s <https://areyousyrious.eu/> (21.11.2021.)

2.4. Inicijative u cilju integracije migrantskih poduzetnika

Prethodno spomenute udruge i organizacije provode nekoliko bitnih inicijativa i projekata olakšavanje integracije migrantskih poduzetnika. Impact Hub i CMS u suradnji s udrugama iz Slovenije, Austrije i Italije provode projekt BEST¹³ (Boosting Entrepreneurial Skills as a Tool for Integration of Migrants to Labour Market). Projekt je započeo s provođenjem u veljači 2019. godine. Cilj je poboljšanje integracije migranata na tržište rada te poboljšanje njihovih poduzetničkih vještina. U projektu je sudjelovalo pedeset polaznika koji su potencijalni poduzetnici migranti, a tijekom trajanja projekta oni aktivno razvijaju i usavršavaju svoje poduzetničke ideje.

Sljedeći projekt, Migrant Talent Garden Project¹⁴, također je pokrenut 2019. godine, a zemlje koje ga provode, uz Hrvatsku, su Bugarska, Grčka, Litva i Latvija. Cilj projekta je podrška migrantima te razvoj i provođenje njihovih poduzetničkih ideja. U sklopu provođenja projekta sudionici prvotno dobivaju sve potrebne informacije koje se tiču pokretanja vlastitog posla te se educiraju o tome kako da njihova poduzetnička ideja postane provediva.

Projekt Taskforcome¹⁵ provodi se u pet europskih zemalja uz Republiku Hrvatsku. Glavna zadaća projekta je osvještavanje građana o migrantskom poduzetništvu. Ovim projektom provode se edukacije za lokalne poduzetnike i migrante koji bi htjeli postati poduzetnici. Projekt je značajan za buduće poduzetnike migrante zato što imaju priliku stvoriti kontakte i poznanstva iz svijeta poduzetništva te pronaći mentore, iskusne poduzetnike koji bi im pomogli u realizaciji njihovih ideja.

Sljedeći primjer je projekt See Me In¹⁶, koji se provodi u pet zemalja uključujući i Republiku Hrvatsku, a trajao je od rujna 2019. do ožujka 2022. godine. Cilj je jačanje migrantskog poduzetništva u Središnjoj Europi. Projektom sudionici dobivaju edukaciju na području istraživanja, digitalnog učenja/digitalnog huba te se radi na njihovom jačanju poduzetničkih kompetencija te na povezivanju i stvaranju potrebnih kontakata.

Sve navedene inicijative igraju važnu, ogromnu ulogu za useljenike koji žele pokrenuti vlastiti posao u Republici Hrvatskoj. Dolaskom u novu zemlju, useljenici se nerijetko susreću s problemom pronalaska posla te se neki od njih u tom slučaju odluče na pokretanje vlastitog posla. U tom slučaju, zbog nepoznavanja zakona, ali i zbog nedostatka znanja o samom pokretanju posla, susreću se s brojnim problemima. Upravo tu je uloga raznih udruga i organizacija te inicijativa koje te udruge/organizacije provode – educiranje useljenika kako uopće pokrenuti, a kasnije i voditi poduzetnički pothvat. Ključnu ulogu imaju i u stvaranju

¹³ BEST Hackathon za znatizeljne umove. CMS. Preuzeto s <https://www.cms.hr/hr/aktivnosti-na-projektu/best-hackathon-za-znatizeljne-umove-svugdje> (26.11.2021.)

¹⁴ Welcome to Migrant Talent Garden Croatia. Migrant Talent Garden. Preuzeto s <https://startbusiness.today/migrant-talent-garden-croatia/> (26.11.2021.)

¹⁵ Taskforcome. Interreg Central Europe. Preuzeto s <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/TASKFORCOME.html> (26.11.2021.)

¹⁶ See Me In. ACTGRUPA. Preuzeto s <https://act-grupa.hr/projekti/see-me-in/> (26.11.2021.)

i u širenju kontakata i poznanstava useljenicima te olakšavanje cijelog procesa osnivanja poduzeća.

3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

U ovom poglavlju predstavljeni su istraživačka metodologija, rezultati provedenog istraživanja, te preporuke proizašle iz njega. Predstavljeni su rezultati intervjuiranja zaposlenika udruga koje sudjeluju u provođenju i olakšavanju integracije migranata i poduzetnika migranata te rezultati anketiranja samih migrantskih poduzetnika – useljenika koji su u Republici Hrvatskoj pokrenuli vlastiti posao.

3.1. Metodologija i obuhvat istraživanja

Za dobivanje odgovora na istraživačka pitanja i postizanja zadanih ciljeva, provedena su dva tipa istraživanja. Prvi dio istraživanja proveden je anketiranjem useljenika koji su se odvažili na pokretanje poduzetničkog pothvata u Republici Hrvatskoj. Prikupljanje uzorka za anketiranje prvotno je izvršeno metodom prigodnog uzorka, a zatim se proširilo metodom lančane reakcije putem relevantnih preporuka poznavalaca migrantskih poduzetnika. Ukupno ih je četrdeset sudjelovalo u anketiranju, kojim se željelo doći do podataka o iskustvu i jednostavnosti pokretanja posla u Republici Hrvatskoj te o najvećim preprekama za poduzetnike migrante, o predrasudama s kojima su se susretali te o (ne)suradnji s institucijama, udrugama i inicijativama pri pokretanju posla.

Drugi dio istraživanja proveden je intervjuiranjem pet (5) predstavnika, odnosno zaposlenika odabranih udruga i inicijativa koje su pristale na intervjuiranje, kojim se pokušalo dobiti informacije o migrantskom poduzetništvu u Republici Hrvatskoj sa stajališta udruga koje usko surađuju i pomažu migrantima, organizirajući razne radionice i inicijative. Dobiene su informacije o inicijativama koje ove organizacije provode, odazivu od strane migranata, suradnji s tijelima države.

Ispitanici su u oba istraživanja dali svoje mišljenje o migrantskom poduzetništvu i njegovom potencijalima u Republici Hrvatskoj te preporuke za poboljšanje migrantskog poduzetništva

3.2. Rezultati anketiranja

U anketiranju je sudjelovalo četrdeset ispitanika, useljenika, poduzetnika migranata. Istraživanjem su bili obuhvaćeni i bivši tražitelji azila, useljenici iz zemalja trećeg svijeta kao i pripadnici nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj.

Prema spolnoj strukturi 80% ispitanika su muškarci, a 20% žene. Najmlađi ispitanik ima 26 godina, a najstariji 56 godina. Od 21 ispitanika koji se izjasnio otkuda dolazi, najviše ih dolazi iz Sjeverne Makedonije (7), s Kosova (3), iz Pakistana (2) te po jedan iz Bosne i Hercegovine, Brazila, Irske, Poljske, Rumunjske, Slovačke, Sirije, Srbije te Ukrajine. Najviše

ispitanika (19), bavi se ugostiteljstvom, 11 trgovinom, šest uslužnom djelatnošću, troje transportom te po jedan ispitanik: građevinarstvom, proizvodnjom strojeva za pakiranje, consultingom, proizvodnjom i prodajom nakita te uzgojem životinja za potrebe stočarstva. Dva ispitanika se nisu izjasnila o svojoj djelatnosti. Tek troje (7,5%) ispitanika je odgovorilo da ima jako puno poduzetničkog iskustva u zemlji iz koje dolaze, deset (25%) ispitanika smatra da ima dosta iskustva, četrnaest ispitanika (35%) ima dovoljno iskustva, četiri (10%) ima malo iskustva te devet (22,5%) uopće nema poduzetničkog iskustva.

Susrete s predrasudama i skepticizmom od strane domaćeg stanovništva je *gotovo uvijek* imalo 7,5% ispitanika, 30% ih je imalo *vrlo često*, 27,5% *ponekad*, 22,5% *rijetko*, a 12,5% ispitanika *gotovo nikada*. Nadalje, najviše ispitanika (74,4%) izjavilo je da se najčešće susretalo s predrasudama *na osnovi zemlje iz koje dolaze*, 61,5% ispitanika *zbog nepoznavanja ili nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika*, a 56,4% *na osnovi obrazovanja i/ili stručnih kvalifikacija*. S predrasudama *na osnovi religije* susretalo se njih 25,6%, a s predrasudama *na osnovi tjelesnih obilježja* (npr. boja kože) susretalo se 23,1% ispitanika. Prilikom odgovaranja na ovo pitanje svaki ispitanik je mogao označiti više predrasuda s kojima se susretao.

Na pitanje susreću li se poduzetnici migranti češće s predrasudama i preprekama u odnosu na domaće stanovništvo, ispitanici su davali podijeljene odgovore – od toga da se poduzetnici-migranti susreću s više predrasuda i prepreka jer nisu u vlastitoj zemlji, nedovoljno poznaju jezik te nedostaje im *network*, do mišljenja da useljenici ne susreću češće s predrasudama i preprekama, a i da se prepreke s kojima se susreću useljenici kod pokretanja posla ne razlikuju puno ili gotovo ništa od prepreka s kojima se susreću i domaći stanovnici. Smatraju da pokretanje vlastitog posla iziskuje jednake napore te stvara jednake prepreke i jednoj i drugoj strani, dok se useljenici s predrasudama ipak susreću u većoj mjeri nego domaće stanovništvo. Pojedini ispitanici naveli su da je useljenicima zapravo na neki način i lakše upustiti se u poduzetničke vode u nepoznatoj okolini, baš zato što nemaju koga poznatog i taj strah od osude okoline koji je većina navodila kao prepreku, što im je stanovita prednost jer osudu okoline ne shvaćaju osobno i nemaju što izgubiti.

Na pitanje smatraju li da su stanovnici Republike Hrvatske neskloni pomaganju, druženju i suradnji s migrantima te da imaju barijere pri uspostavljanju kontakta s migrantima, mišljenja i stavovi ispitanika su podijeljeni. Neki smatraju da su Hrvati *još uvijek dosta skloni neprihvatanju drugih kultura i naroda te da imaju negativno mišljenje o useljenicima, bilo zbog vjere, bilo zbog zemlje iz koje dolaze*. Neki navode da je uzrok smanjenom druženju i kontaktu *nedostatak empatije i strah od vezivanja s ljudima koji su drukčiji*. Uz to se navodi i *strah od nepoznatog te generalizirano mišljenje o useljenicima u smislu da su svi loši i da ne znaju raditi svoj posao* te da su *neambiciozni i nesposobni pokrenuti vlastiti posao*.

Oni anketirani poduzetnici koji nemaju negativna iskustva s domaćim stanovništvom, navode *da se uvijek nađu osobe koje su spremne pomoći i koliko god mogu olakšati u slučaju da dođe do nekih problema*. Dosta ispitanika smatra da *puno ovisi o kojoj se sredini radi*: ljudi u većim gradovima su otvoreniji prema useljenicima, dok su u manjim, ruralnim sredinama ljudi još uvijek prilično zatvoreni i konzervativni.

Na pitanje jesu li prilikom pokretanja posla dobili odgovarajuću pomoć i potporu državnih tijela i javne uprave ispitanici su odgovorili sljedeće: šest ispitanika nije ni tražilo pomoć, deset ih je tražilo pomoć, ali ju nisu dobili, deset ispitanika je izjavilo da nisu dobili adekvatnu pomoć, odnosno pomoć je bila površna, pet ih je dobilo osnovnu pomoć, a osam ispitanika tvrde da su dobili svu potrebnu pomoć državnih tijela i javne uprave. Sedam ispitanika cjelokupnu pomoć i podršku javne uprave prilikom pokretanja posla ocijenilo je vrlo lošom ocjenom, šesnaest ispitanika lošom ocjenom, trinaest dobrom, dvoje vrlo dobrom te jedan ispitanik koji je ocijenio javnu upravu izvrsnom ocjenom.

Na pitanje o edukacijama i savjetovanju kako pokrenuti poduzetnički pothvat, razraditi poslovni plan i slično, tek pet ispitanika je izjavilo da su *dobili potrebnu pomoć i upute*. Pomoć pri traženju i pronalasku odgovarajućih zaposlenika za svoj posao dobilo je svega četvero ispitanika, njih 36 smatra da bi *poduzetnicima migrantima od velike pomoći bilo kada bi pri pokretanju svoga posla imali mentorsku pomoć uspješnih domaćih poduzetnika*. Od 90% ispitanika koji smatraju da bi trebalo omogućiti mentorsku pomoć, tek njih petero ju je i imalo.

U vezi s administrativnim preprekama, devetnaest ispitanika izjavilo je da su se gotovo cijelo vrijeme susretali s administrativnim poteškoćama i neodgovarajućom institucionalnom potporom. Osam ispitanika je izjavilo da su poteškoće imali samo u početku, petero je imalo poteškoće dok nisu angažirali stručnu osobu za pomoć. Petero ih smatra da su svi institucionalni zahtjevi imali smisla te kažu da nisu imali većih administrativnih poteškoća prilikom pokretanja posla, a dvoje je izjavilo da uopće nisu imali poteškoća te da je sve bilo kako su i očekivali.

Na pitanje jesu li adekvatne upute za pokretanje posla u cijelosti bile prevedene na engleski 48,7% ispitanika kažu da nisu, dok 51,3% kažu da su bile prevedene.

Što se tiče hrvatskog jezika, 23 ispitanika je imalo probleme s nerazumijevanjem i nepoznavanjem jezika prilikom pokretanja posla, ali su ga kasnije usavršili. Trinaest ispitanika nije imalo tih problema, a troje ispitanika je cijelo vrijeme imalo problema s jezikom. Na pitanje jesu li adekvatne upute koje se tiču pokretanja posla bile u potpunosti prevedene na engleski jezik, mišljenja su prilično podijeljena, dvadeset ispitanika potvrdilo je da su upute u potpunosti prevedene, a njih devetnaest je reklo da nisu.

Osam ispitanika smatra da bi, osim na engleski jezik, sve bitne upute za pokretanje poduzetničkog pothvata trebale biti prevedene i na još neki jezik, 31 ispitanik smatra da nema potrebe za time te da je dovoljno da su upute prevedene na engleski jezik. Ukupno 36 ispitanika smatra da bi trebalo organizirati tečajeve hrvatskog jezika kao oblik dodatne podrške migrantima koji žele pokrenuti vlastiti posao. Trinaest ispitanika je pohađalo tečaj hrvatskog jezika prilikom ili neposredno prije pokretanja posla; njih četvero se izjasnilo da im je bio *jako koristan*, petero da je bio *koristan u većoj mjeri* te četvero da im je bio *djelomično koristan*.

Ispitanici su dali sljedeće ocjene za podršku i učinkovitost nevladinih organizacija i udruga s kojima su surađivali i imali bilo kakav kontakt prilikom pokretanja posla: troje daje izvrsnu ocjenu, sedmero vrlo dobru ocjenu, šestero dobru ocjenu, četvero lošu, a jedan ispitanik daje vrlo lošu ocjenu. Svoje osobno iskustvo s nevladinim organizacijama i udrugama

devet ispitanika okarakteriziralo bi kao *vrlo dobro iskustvo*, također devet ispitanika kao *dobro iskustvo*, pet kao *loše iskustvo* te po jedan ispitanik bi svoje iskustvo opisao kao *vrlo loše* i kao *izvršno*.

Na pitanje jesu li bili sudionik nekog programa s ciljem olakšavanja integracije migranata te pružanja pomoći ako se odluče na pokretanje vlastitog posla, šest ispitanika odgovorilo je potvrdno, a trideset se izjasnilo da nije sudjelovalo ni u kakvom programu ili inicijativi. Svi ispitanici koji su sudjelovali u nekoj od inicijativa ili ostvarili neku vrstu suradnje s njima, ponovili bi svoje sudjelovanje, jer smatraju da time mogu dobiti prijeko potrebnu pomoć iz čega se može zaključiti koliko su zapravo inicijative važne te bi preporučili svim migrantima koji se namjeravaju upustiti u proces osnivanja vlastitog posla. Iz tog se može zaključiti kako ispitanici s raznim inicijativama imaju samo pozitivna iskustva.

S obzirom na upućenost javnosti i stanovništva Republike Hrvatske o prednostima i potencijalima migrantskog poduzetništva, 34 ispitanika smatra da javnost i stanovnici *nisu dovoljno upućeni o potencijalima i prednostima koje sa sobom donosi migrantsko poduzetništvo*. Nadalje, 27 ispitanika smatra da je *potrebno raditi na poboljšanju informiranosti javnosti i domaćeg stanovništva*, četvero ispitanika ne dijeli to mišljenje, a devetero smatra da je *potrebno dodatno informiranje*, ali da se već vidi razlika u odnosu kad su se doselili u Republiku Hrvatsku.

Na pitanje koje su najveće prepreke s kojima su se susretali prilikom pokretanja poduzetničkog pothvata, ispitanici su naveli da je problema bilo mnogo, prvenstveno uslijed nepoznavanja jezika, dolaska u novu, nepoznatu okolinu, s drukčijim navikama i načinom života, lošim mišljenjem o njima od domaćeg stanovništva, uz manjak poznanstava te teško stvaranje kontakata i sl. Gotovo svi ispitanici su se složili oko toga da je velika prepreka *administrativni sustav te javna uprava*. Neki su ispitanici podijelili svoje negativno iskustvo s radnicima institucija koje su ključne kod pokretanja posla navodeći kako zaposlenici jednostavno nisu dovoljno stručni, jer kada bi se dogodila situacija da im treba savjet ili pomoć, ispitanici ih jednostavno nisu dobili. Nekoliko ispitanika je navelo i da se znalo dogoditi da na ključnim mjestima dobiju krive informacije. Kao prepreka navodio se i manjak ljudstva, točnije nedostatak pravog tima. Nekoliko ispitanika navelo je da im je prepreku predstavljao i nedostatak kapitala.

Većina ispitanika bi se ponovno upustila u proces pokretanja vlastitog posla u Republici Hrvatskoj jer vole svoj posao i sada su zadovoljni, iako je cijeli proces bio prilično težak i zahtjevan; neki ne bi ponovili iskustvo, a neki još nisu sigurni; neki bi ponovili, ali bi na drugim mjestima tražili potrebnu pomoć.

Iz anketiranja poduzetnika migranata saznalo se s kojim predrasudama i koliko često se susreću te koliko su one utjecale na njihovu namjeru pokretanja poduzetničkog posla, saznalo se i s kojim preprekama su se susretali što se tiče odnosa s domaćim stanovništvom te u pogledu suradnje s tijelima državne vlasti i raznim nevladinim udrugama i organizacijama. Dobile su se i ocjene njihove suradnje te cjelokupni dojam o javnoj upravi kao i o nevladinim organizacijama te raznim inicijativama koje se provode od njihove strane. Saznala su se i njihova iskustva što se tiče jezičnih prepreka.

3.3. Rezultati intervjuiranja

Intervjuirani su zaposlenici pet udruga ključnih u integraciji migranata i migranata koji se odluče na osnivanje vlastitog poduzeća: Hrvatski Crveni križ, Isusovačka služba za izbjeglice, Centar za mirovne studije, Impact Hub, te ACT Grupa.

U nastavku je prikazana Tablica 1. u kojoj su ukratko sumirani i prikazani odgovori ispitanika.

Tablica 1. Pregled odgovora intervjuiranih ispitanika-zaposlenika/ca udruga ključnih za integraciju migranata i migrantsko poduzetništvo

pitanje \ udruga	Hrvatski Crveni križ	Isusovačka služba za izbjeglice	Centar za mirovne studije	Impact Hub	ACT grupa
Otkad djeluju i s kojim ranjivim skupinama rade	Od 1878. godine. S osobama koje traže azil.	Od 1993. godine. Rade s izbjeglicama i svim drugim prisilno raseljenim osobama.	Već 25 godina. S izbjeglicama i drugim migrantima.	Od 2011. godine. Uglavnom s mladima, ženama i migrantima.	Od 2003. godine. Ne razlikuju ranjive skupine, tj. sve skupine mogu biti njihovi korisnici.
Koje inicijative provode	X	Različite inicijative integracije migranata na tržište rada.	BEST, Hackathon, Bootcamp treninzi, okrugli stolovi.	Projekt BEST	SEE ME IN
S kojim srodnim udrugama/ organizacijama surađuju	UNHCR, HCK, AYS? i CMS	AYS, CMS, HCK, UNHCR; Centar za kulturu dijaloga i sl.	Aktivno s Impact Hubom, ali i svim ostalim srodnim organizacijama.	CMS, ACT Grupa, Migrant Talent	CMS, Impact Hub
Kakav je odaziv migranata na inicijative	Dobar, ovisno o čemu je riječ.	Ovisi što im se ponudi.	Migranti su zainteresirani za temu migrantskog poduzetništva.	Odaziv je dobar, iako često nedostaje predanost.	Generalno se može zaključiti da odaziva ima.
Organiziraju li se poduzetnicima migrantima sastanci s uspješnim domaćim poduzetnicima	Za sada ne.	Više radimo na povezivanju poslodavaca s migrantima koji traže posao.	Da, omogućavali smo migrantima komunikaciju s hrvatskim poduzetnicima.	Da, u svrhu mentorstva.	Planiramo to ostvariti.

pitanje	udruga	Hrvatski Crveni križ	Isusovačka služba za izbjeglice	Centar za mirovne studije	Impact Hub	ACT grupa
Organiziraju li se radionice o poduzetništvu i vođenju poduzetničkog pothvata	Imamo u planu u suradnji sa Zavodom za zapošljavanje ili nekom od drugih.	Za sada ne u našoj organizaciji.	Da.	Da, u sklopu inkubator i akcelerator programa.	Da, namjeravamo ih provoditi i češće.	
Organiziraju li se tečajevi hrvatskog ili engleskog jezika	Ne.	Da.	Da.	Da, Croaticum.	Mi ih ne provodimo.	
Kakva su dosadašnja iskustva u pomaganju migrantima i migrantskim poduzetnicima	S migrantima pozitivna, ali s migrantskim poduzetnicima još nemamo iskustva.	Migrantima se pruža podrška u bilo kojem segmentu koji je njima potreban. Iskustva su dobra.	Pozitivna.	Iskustva su većinom pozitivna.	Iskustva su dobra.	
Imaju li kao udruga/ organizacija suradnju s državnim tijelima	Da, usko surađujemo s MUP-om, Ministarstvom rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Ministarstvom obrazovanja i ostalima.	Da.	Institucije prepoznaju važnost našeg rada, međutim podrška izostaje u prenošenju naših preporuka.	Da.	Da.	
Ima li migrantsko poduzetništvo potencijala u Republici Hrvatskoj	Definitivno ima potencijala, ali ga treba prepoznati.	Svakako ima potencijala, koje u RH još uvijek nije prepoznato.	Da. Migranti mogu ponuditi nove vještina i znanja.	Da, Hrvatska je odlična zemlja za razvoj i testiranje ideje.	Ima potencijala.	
Jesu li poduzetnici migranti u nepovoljnijem položaju u odnosu da domaće poduzetnike	Da, definitivno. Prije svega zato što nisu upoznati s hrvatskim jezikom.	Smatram da su svakako u nepovoljnom položaju.	Da, definitivno. Prvenstveno jezik, onda manjak poznanstava.	Da, ponajviše ih koči nedostatak podrške od strane lokalne zajednice.	Početak u drugoj državi je težak svakome.	
Treba li poboljšati upućenost stanovništva RH s prednostima i potencijalima migrantskog poduzetništva	Definitivno općenito o migrantima i useljenicima je javnost slabo upućena.	Apsolutno da.	Da, treba provesti organiziranje javnih događaja, predstavljanja u medijima i sl.	Da, treba promovirati poduzetnike migrante.	Ne vidim poseban smisao u isticanju prednosti i potencijala. Ako toga ima, ljudi će to već sami prepoznati.	

udruga pitanje	Hrvatski Crveni križ	Isusovačka služba za izbjeglice	Centar za mirovne studije	Impact Hub	ACT grupa
Koje su najveće prepreke s kojima se susreću poduzetnici migranti koji im se obrate za pomoć	Prije svega nepoznavanje zakona i kako uopće krenuti u sve to.	Ono što znamo je da im se često sugerira da ne pokušavaju s tim pothvatom u RH.	Problemi s birokracijom.	Nerazumijevanje od strane sustava i nedostatak relevantnih informacija.	Nepoznavanje jezika i sustava.
S kojim predrasudama se najčešće susreću poduzetnici migranti koji im se obrate za pomoć	Takve informacije nemam.	Najčešća je predrasuda da nisu dovoljno ozbiljni i da neće uspjeti ispuniti sve što je potrebno za postati poduzetnikom.	Nepovjerenjem od strane većine zbog njihove migrantske pozadine.	Loša percepcija o njima.	Iskreno, nismo o tome puno pričali niti su oni to isticali.
Prijedlozi za olakšavanje integracije poduzetnika migranata te za olakšavanje pokretanja njihovog poduzetničkog pothvata	Prije svega, treba zakonski i u praksi osigurati migrantima da se uopće mogu integrirati.	Potrebno je educirati migrante o njihovim mogućnostima.	Proaktivno promoviranje migrantskih poduzetnika i njihovih uspjeha, olakšavanje pristupa mjerama za samozapošljavanje.	Poduzetnički tečajevi i mentorstvo.	Tečajevi hrvatskog jezika, prijevod dokumentacije i sl.

Izvor: Izrada autorica prema odgovorima dobivenim u intervjuima

Iz pregleda kratkih odgovora ispitanika prikazanih u Tablici 1, vidljivo je da tri udruge (Centar za mirovne studije, Impact Hub i ACT Grupa) provode i razne inicijative usko vezane za migrante koji se odluče na pokretanje vlastitog poduzetničkog pothvata. Ostale udruge također imaju ogromnu ulogu u procesu integracije useljenika, ali ne provode za sada nikakve inicijative vezane za mnigrantsko poduzetništvo.

3.4. Rasprava rezultata

Iz provedenog istraživanja može se zaključiti i napraviti poveznica s tezom iznesenom na početku rada o tome kako migrantsko poduzetništvo sa sobom donosi i prednosti i nedostatke te je nemoguće odlučiti se za jedno od tog dvojice. To tvrde i autori Veselinović, Kulenović i Pašić Mesihović (2018). Povećanjem broja useljenika na određenom prostoru povećava se i ponuda i potražnja za poslovima, ali to stvara i negativne posljedice, pogotovo na manje sredine koje već same po sebi imaju malo stanovnika. Zsigurno se može potvrditi stav autora Zlatković Winter (2004) kako su migracije postojale oduvijek, otkad je ljudskog rada, a tako će zapravo uvijek i biti. Ljudi će uvijek pod utjecajem raznih okolnosti koje su iznijeli i sami ispitanici (glad, rat, neimaština), imati potrebu sa seljenjem, odno-

sno napuštanjem svog mjesta stanovanja u potrazi za boljim uvjetima života. I autor Jerić (2019) smatra kako su migracije normalna pojava u ljudskom postojanju, i sami Hrvati su migrirali, kako kroz povijest, tako i u sadašnjosti. Nakon provedenog istraživanja može se zaključiti kako migrantsko poduzetništvo ima potencijala, pogotovo iz perspektive intervjuiranih ispitanika – djelatnika organizacija koje pomažu useljenicima, dok su iz perspektive anketiranih poduzetnika mišljenja prilično podijeljena. Neki smatraju da migrantsko poduzetništvo *definitivno ima potencijala*, ali da on još nije prepoznat u zadovoljavajućoj mjeri, a neki smatraju, na osnovi vlastitog, negativnog iskustva koje je proizašlo iz neshvaćanja i nepodržavanja okoline, da nema i da vrlo vjerojatno nikada neće imati potencijala. Neki su ipak malo optimističniji pa smatraju da će se s vremenom više uvidjeti potencijal i prednosti koje sa sobom migrantsko poduzetništvo donosi. U skladu s dobivenim stavovima anketiranih i intervjuiranih ispitanika po pitanju potencijala migrantskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj, očigledna je podudarnost s navodima autorica Alpeze i suradnica (2020) koje tvrde da migrantsko poduzetništvo postaje sve važniji element društvenog i gospodarskog tkiva europskih gradova.

U vezi s predrasudama s kojima se susreću poduzetnici migranti kod pokretanja posla, slični odgovori dobiveni su i od samih poduzetnika i od predstavnika udruga koji s njima surađuju. Najviše poduzetnika izjavilo je da se susreću s predrasudama na osnovi svog porijekla, zatim zbog nepoznavanja hrvatskog jezika te zbog neadekvatnih stručnih kvalifikacija i obrazovanja. Intervjuirani predstavnici udruga naveli su da im se poduzetnici migranti najčešće žale na nepovjerenje okoline. Predrasude na osnovi religije i fizičkog izgleda rjeđe su zastupljene, odnosno anketirani poduzetnici nisu navodili da su se susretali s njima u većoj mjeri. Što se tiče suradnje s javnom upravom i tijelima vlasti, poduzetnici su imali loša ili čak vrlo loša iskustva, dok intervjuirani ispitanici kažu da imaju zadovoljavajuću suradnju te da su im potrebne osobe uvijek dostupne i na usluzi za sva pitanja i nejasnoće. Velik broj anketiranih poduzetnika, gotovo njih 50%, izjavio je da su se prilikom pokretanja posla susretali s administrativnim preprekama i neodgovarajućom institucionalnom potporom. To su ujedno i intervjuirani predstavnici udruga naveli kao jedan od vodećih problema za useljenike. Nadalje, veliki broj anketiranih poduzetnika, njih 80%, smatra kako je proces dobivanja radnih dozvola i dokumentacije potrebne za otvaranje poduzeća prespor te da bi ga trebalo olakšati i ubrzati. Slično smatraju i intervjuirani ispitanici.

Poduzetnici koji su ostvarivali određenu suradnju s udrugama i nevladinim organizacijama tu suradnju su opisali kao vrlo dobru i dobru, što je jasno vidljiva razlika u odnosu na loše okarakteriziranu suradnju s javnom upravom i državnim tijelima. Tek mali broj poduzetnika (pet ispitanika) svoje iskustvo s udrugama i organizacijama je opisao kao loše. Svi poduzetnici koji su sudjelovali u nekim inicijativama ili radionicama ponuđenim od udruga i organizacija to iskustvo su opisali kao vrlo korisno i važno za pokretanje njihovog posla te bi svi ponovili svoje sudjelovanje i preporučili ga svojim prijateljima ili poznanicima koji se također namjeravaju upustiti u pokretanje vlastitog posla. Istaknuli su kako je iskustvo bilo pozitivno te su time upoznali puno novih ljudi i stvorili brojne kontakte bitne za njihov posao, a uz to su dobili dosta korisnih informacija te pomoć i savjetovanje oko pravnih pitanja. To mnogo govori o tome koliko su nevladine organizacije i udruge koje pomažu

migrantima i poduzetnicima-migrantima bitne, koliku ulogu imaju i koliku važnost im pridaju njihovi korisnici. U vezi s neupućenošću javnosti i stanovništva Republike Hrvatske, i jedna i druga skupina ispitanika smatraju da treba poraditi na promoviranju i educiranju javnosti o prednostima i potencijalima migrantskog poduzetništva.

3.5. Preporuke

S obzirom na cijeli proces koji su prošli prilikom pokretanja vlastitog posla u Republici Hrvatskoj te na iskustva koja su u tom procesu stekli, poduzetnici-migranti kao najčešću i najbitniju preporuku navode da treba olakšati i prilagoditi administraciju. Istaknuli su da bi od velike pomoći bilo kada bi se potrebna dokumentacija za osnivanje poduzeća prilagodila, odnosno prevela na engleski jezik ili kada bi im se osigurala adekvatna pomoć osobe koja bi im pomogla kod prevođenja i tumačenja zakona i propisa. Bitno im je osiguravanje pravne pomoći i savjetovanja, bilo od odgovarajućih osoba u javnoj upravi, bilo osoba u nevladinim organizacijama i udrugama koje bi bile zadužene za dio pravnog savjetovanja i pomoći jer se useljenici doista ne snalaze najbolje u tome i to im onda stvara još jednu ogromnu prepreku. Intervjuirani ispitanici smatraju da bi od koristi bilo i osnivanje posebnog ureda ili organizacije koja bi se striktno bavila pružanjem pomoći oko prevođenja i pravnog savjetovanja. Za sada ne postoji udruga koja je striktno fokusirana samo na taj dio. Vezano za to, smatraju da bi na određena mjesta u javnoj upravi te u institucijama s kojima su u kontaktu prilikom procesa osnivanja, trebalo postaviti adekvatne ljude, kako kažu „ljude koji znaju svoj posao i koji znaju objasniti što ih se pita“.

Što se tiče radnih dozvola i uopće izdavanja dokumentacije potrebne za pokretanje posla i samo poslovanje, smatraju da je taj postupak dosta spor te bi ga trebalo unaprijediti. U vezi s time, potrebne su promjene u samim zakonima. Tijela vlasti, odnosno nadležna ministarstva (prvenstveno Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike) trebala bi poboljšati aktualne zakone o zapošljavanju i samozapošljavanju stranaca te prilagoditi i pojednostaviti, ubrzati proceduru dobivanja radnih dozvola i općenito svih dokumenata potrebnih za rad.

Istaknuli su da bi trebalo poraditi i na kolektivnoj promjeni mišljenja o njima te omogućiti da prije svega dokažu okolini da nisu svi migranti isti, da predrasude i generaliziranja o njima nisu opravdani te da su sposobni i da žele raditi. Kod toga im mogu pomoći udruge i organizacije koje bi organizirale razne događaje, sajmove i panele na kojima bi se susretali useljenici s domaćim stanovništvom te bi imali prilike kroz predavanja ili prezentacije pokazati svoj rad. Veliku ulogu imali bi i mediji te utjecajne osobe, bilo neki poznati poduzetnici ili *influenceri* koji bi ostvarili suradnju s useljenicima te ih tako dodatno promovirali.

U vezi s preporukama koje su iznijeli intervjuirani ispitanici, odnosno predstavnici udruga, može se zaključiti kako su preporuke dosta slične kao i preporuke koje su iznijeli poduzetnici. Ponovno se nameće potreba za olakšavanjem i prilagođavanjem administracije, zatim slijedi jezik i promjena kolektivnog mišljenja o strancima.

Što se tiče raznih radionica, tečajeva i edukacija za poduzetnike migrante, intervjuirani ispitanici su naveli kako se planira poraditi na tom segmentu te ubuduće češće organizirati

takve događaje. Također je potrebno educirati obje strane kako bi integracija bila potpuno omogućena. U vezi s mentorskom pomoći koja se nudi poduzetnicima početnicima ističu da je vrlo važno da se ta pomoć ne prekine završetkom tečaja ili radionice, već da se kontinuirano ili po potrebi nastavi jer poduzetnicima treba omogućiti pomoć dok se potpuno ne osamostale, a ne samo dok traje tečaj ili edukacija, koji sami po sebi ništa puno ne predstavljaju ako se daljnja potpora i pomoć ne nastave. To bi provodile udruge u suradnji sa Zavodom za zapošljavanje i nadležnim ministarstvima, na primjer, Ministarstvom rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike te Ministarstvom obrazovanja. Useljenicima koji imaju namjeru otvoriti svoje poduzeće potrebno je pružiti pravnu pomoć i educirati ih o tome što je sve za to potrebno te im osigurati potrebne kontakte jer im je to, također, jedan od ključnih problema – nedostatak poznanstava i kontakata. Edukacije već sada provode neke od udruga i organizacija, a preporuka je da se takve edukacije provode češće i u suradnji s udrugama kako bi došlo do razmjene iskustava te kako bi postojala mogućnost za stvaranje još više kontakata i poznanstava.

Još jedna preporuka oko koje su se složili i poduzetnici i predstavnici udruga jest ta da treba olakšati komunikaciju s tijelima koja sudjeluju u samom donošenju regulativa vezanih za ovo područje. I jedna i druga strana smatraju da bi tijela vlasti, prvenstveno Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, ali i Ministarstvo obrazovanja i Ministarstvo zdravstva, trebali poslušati njihovo stajalište prema iskustvu iz prve ruke, a time bi se cijeli proces pokretanja posla za useljenike pojednostavio i olakšao.

4. ZAKLJUČAK

Imigrantsko poduzetništvo zasigurno ima puno potencijala te prednosti koje sa sobom donosi, kao što je širenje vidika te upoznavanje novih kultura, nacija i načina života. No, u vezi s njime dolaze i razne predrasude i prepreke za njegove aktere. Dio stanovništva će pozdravljati i podržavati useljenike koji pokreću vlastiti posao te će im sve to, na neki način, biti egzotično i primamljivo, a s druge strane, dio će populacije zasigurno zazirati od toga, bilo zbog straha od nepoznatog, bilo zbog neupućenosti ili već nekog drugog razloga.

Kroz anketiranje poduzetnika migranata te intervjuiranje predstavnika organizacija koje ostvaruju suradnju s njima došlo se do spoznaje koje su to najčešće prepreke i poteškoće te kako one utječu na migrante te je tako dobiven odgovor na prva dva istraživačka pitanja u vezi sa iskustvima s migrantskim poduzetništvom i predrasadama s kojima su se susretali. Dobiven je i stav migranata o javnim institucijama, udrugama i nevladinim organizacijama s kojima se susreću na svakodnevnoj razini prilikom pokretanja svoga posla (odgovor na treće istraživačko pitanje). Podijelili su svoje iskustvo i mišljenje o funkcioniranju cjelokupnog sustava na temelju čega se zaključuje da poduzetnici imaju više pozitivnih iskustava s udrugama i nevladinim organizacijama s kojima surađuju, nego s državnim tijelima i institucijama.

Od obje skupine ispitanika dobivene su i preporuke za poboljšanje i osnaživanje migrantskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj (odgovor na četvrto istraživačko pitanje). Preporuke su više-manje jednake i većinom se odnose na preporuke administrativne prirode,

a zatim i preporuke vezane za poboljšanje upućenosti javnosti i stanovništva Republike Hrvatske u vezi s prednostima i potencijalima koje sa sobom donose poduzetnici migranti. Rezultati provedenog istraživanja mogu pomoći kod razumijevanja problema s kojima se svakodnevno susreću poduzetnici-migranti kod pokretanja svoga posla. Njihova iskustva i preporuke mogu biti od koristi kod donošenja potrebnih zakona i propisa te olakšavanja cijelog procesa osnivanja vlastitog poduzeća. Pozitivna iskustva vezana za rad nevladinih udruga i organizacija, njihove riječi hvale za pomoć i podršku koju dobivaju te za razne inicijative i radionice koje udruge i organizacije provode mogu biti ogroman poticaj za daljnji rad i dodatnu angažiranost udruga i organizacija.

Dakle, migrantsko poduzetništvo sve je aktualnija tema i s vremenom, ali i sa zajedničkim radom svih uključenih strana – samih migranata, udruga i državnih tijela, ali i stanovništva – potpuno će zaživjeti i do izražaja će doći svi njegovi potencijali.

EXPERIENCES, ATTITUDES AND RECOMMENDATIONS OF IMMIGRANTS WHO HAVE STARTED THEIR OWN BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Josipa Luketić, M. A. in Economics.

VERN' University

Palmotićeve 82/1, Zagreb

GSM: ++ (385) 98 130 6253; E-mail address: joluketic@gmail.com

Gordana Ćorić, MSc. Econ., senior lecturer

VERN' University

Palmotićeve 82/1, Zagreb

GSM: ++ (385) 91 48 25 898; E-mail address: gordana.coric@vern.hr

ABSTRACT

Migrant entrepreneurship has attracted a lot of attention in recent years and has very often fascinated the public, which still has very divided opinion about it. Immigration of people from other nations primarily changes the demographic structure of the country of immigration and thus the economic structure. In fact, migrants often do not find job because they do not have the same opportunities as the local population, and in this case they decide to start their own entrepreneurial venture. Nowadays, it is a big challenge for the local population to start their own business, while immigrants face even more additional obstacles, such as lack of language skills, non-acceptance of the environment and various prejudices towards them. This paper deals with the most common obstacles and prejudices immigrants encounter when starting a business in the Republic of Croatia. Furthermore, their attitudes and experience with institutions that are crucial for their integration (public administration, state agencies and certain non-governmental organizations and associations) were explored. The focus is on the personal experience of emigrants when starting a business in the Republic of Croatia and what recommendations they can make to improve migrant entrepreneurship based on their experiences. Two surveys were conducted for this study: The first one is a survey of migrant entrepreneurs, and the second one is a survey of representatives of organizations working with migrants and migrant entrepreneurs. In this way, the views and positions of both sides on migrant entrepreneurship in the Republic of Croatia and recommendations for its development were identified.

Keywords: *migrant entrepreneurship; prejudices; obstacles; recommendations*

LITERATURA

1. Alpeza, M., Biškupić, N., Delić, A., Has, M., Koprivnjak, T., Mezulić, Jurić, P., (...) i Šimić Banović, R. (2020). *Izvešće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2020*. Zagreb: CEPOR - Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. Preuzeto s <http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2021/01/Izvesce-2020-HR-web.pdf> (20.8.2021.).
2. Arlović, M. (2015). *Pravo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Novi informator.
3. BEST Hackathon za znatiželjne umove. CMS. Preuzeto s <https://www.cms.hr/hr/aktivnosti-na-projektu/best-hackathon-za-znatizeljne-umove-svugdje> (26.11.2021.)
4. Čizmić, M. (2021). *Hrvatski poduzetnici pomažu migrantima pokrenuti posao u jedinstvenom start up inkubatoru* Preuzeto s <https://zimo.dnevnik.hr/clanak/hrvatski-poduzetnici-pomazu-migrantima-pokrenuti-posao-u-jedinstvenom-start-up-inkubatoru---683619.html> (21.12.2021.).
5. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. Preuzeto s https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2021/07-01-02_01_2021.htm (29.9.2021.)
6. Haramija, P. i Trošelj Miočević, T. (2018). Religija i ekonomska integracija migranata u europskoj uniji. *Ekonomska misao i praksa*, 1, str. 335-374.
7. Hrvatski zavod za zapošljavanje. Preuzeto s <https://www.hzz.hr/> (26.11.2021.)
8. Isusovačka služba za izbjeglice. Preuzeto s <https://ika.hkm.hr/oznake/isusovacka-sluzba-za-izbjeglice/> (26.11.2021.)
9. Jerić, M. (2019). Suvremeno iseljavanje Hrvata: kakva je budućnost Republike Hrvatske?. *Oecconomica Jadertina*, 9(2), str. 21-31.
10. Luketić, J. (2022). *Iskustva, stavovi i preporuke useljenika koji su u Republici Hrvatskoj pokrenuli vlastiti posao* (stručni diplomski specijalistički rad). Zagreb: Sveučilište VERN'.
11. Lukšić, V. (2019). *Povijest i suvremenost svjetskih migracija – njihov utjecaj na gospodarstvo i društvo* (diplomski rad). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile.
12. Mazur Kumrić, N. (2017). *Europski sustav zaštite prava manjina: uz poseban osvrt na Vijeće Europe i Organizaciju za sigurnost i suradnju u Europi*. Zagreb: Školska knjiga.
13. Migrant talent garden ZIP. Preuzeto s <https://www.facebook.com/startbusinessstodaycroatia/> (21.12.2021.)
14. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Preuzeto s <https://mup.gov.hr/> (26.11.2021.)
15. Ministarstvo vanjskih i europskih poslova. Preuzeto s <http://www.mvep.hr/> (26.11.2021.)
16. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja. Preuzeto s <https://mingor.gov.hr/> (26.11.2021.)
17. Oberman, M. i Šimić Banović, R. (2019). *Imigrantsko poduzetništvo u Hrvatskoj: Zaključci i preporuke CEPOR-ovog okruglog stola održanog 5. veljače 2019*. Zagreb: CEPOR - Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. Preuzeto s <http://www.cepor.hr/wp-content/uploads/2015/04/CEPOR-policy-osvrt-IMIGRANTSKO-PODUZETNI%C5%A0TVO.pdf> (20.7.2021.).
18. Pekkala Kerr, S. & Kerr, R. W. (2016). Immigrant Entrepreneurship. *Harvard Business School*, 17(011), str. 1-68.
19. Rajković Iveta, M. i Geci, R. (2017). Albanski zlatari i pekari s Kosova u Zagrebu: Migracije i etničko poduzetništvo. *Studia ethnologica Croatica*, 29(1), str. 279-303.

20. See Me In. ACTGRUPA. Preuzeto s <https://act-grupa.hr/projekti/see-me-in/> (26.11.2021.)
21. Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Preuzeto s <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh/hrvatsko-iseljenistvo/86> (30.11.2021.)
22. Tam, S. (2020). *How Immigrants Drive Entrepreneurship and Innovation*. Preuzeto s <https://behavioralscientist.org/how-immigrants-drive-entrepreneurship-invention-innovation/> (14.7.2021.).
23. Taskforcome. Interreg Central Europe. Preuzeto s <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/TASKFORCOME.html> (26.11.2021.)
24. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Preuzeto s <https://ljudskaprava.gov.hr/> (26.11.2021.)
25. Veselinović, Lj., Kulenović, M. i Pašić Mesihović, A. (2018). Napustiti zemlju ili započeti vlastiti biznis? Istraživanje povezanosti između poduzetničke namjere i namjere za migriranje. *Obrazovanje za poduzetništvo*, 8(2), str. 81-97.
26. Welcome to Migrant Talent Garden Croatia. Migrant Talent Garden. Preuzeto s <https://startbusiness.today/migrant-talent-garden-croatia/> (26.11.2021.)
27. Whitehead Pickard, G. (2018). *6 Amazing Immigrant Entrepreneurs Who Came to the U.S. Seeking the American Dream*. Preuzeto s <https://smallbiztrends.com/2018/02/successful-american-immigrants.html> (14.7.2021.).
28. Vijesti Europskog Parlamenta. (2020). *Zašto ljudi migriraju?* Preuzeto s <https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/world/20200624STO81906/zasto-ljudi-migriraju> (25.6.2021.).
29. Zlatković Winter, J. (2004). Suvremena migracijska kretanja u Europi. *Migracijske i etničke teme*, 20(2-3), str. 161-170.
30. Are You Syrious? Preuzeto s <https://areyouusyrious.eu/> (21.11.2021.)
31. Impact Hub. Preuzeto s <https://impacthub.net/> (21.11.2021.)
32. Hrvatski crveni križ. Preuzeto s <https://www.hck.hr/> (26.11.2021.)
33. UNHCR Hrvatska. Preuzeto s <https://www.unhcr.org/hr> (26.11.2021.)
34. Centar za mirovne studije. Preuzeto s <https://www.cms.hr/> (21.11.2021.)